

اثرات سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مشگین)

دکتر وکیل حیدری ساربان^۱

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۰/۱۴

تاریخ وصول: ۹۳/۳/۷

چکیده:

امروزه سرمایه اجتماعی را یکی از اجزای ثروت ملت‌ها و توسعه پایدار، یکی از ابزارهای ظرفیت‌سازی در اجتماعات، تدبیری برای پیشگیری و کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه‌های رفاه اجتماعی و ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی می‌دانند و در ارتباط با توسعه مناطق روستایی سرمایه اجتماعی ابزاری برای ارتقاء درآمد، کاهش فقر، مدیریت پایدار منابع، ارتقاء انگیزش، مشارکت فعال در تصمیم‌گیری، ارتقاء شاخص‌های سلامت، توانمندسازی و ... محسوب می‌شود. هدف این مقاله تجزیه و تحلیل و بررسی اثرات سرمایه اجتماعی در توسعه مناطق روستایی می‌باشد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش تحقیق آن، از نوع تحقیقات توصیفی - تبیینی است؛ که در آن با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی از طریق فرمول کوکران، ۱۹۷ نفر از روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر انتخاب شدند. ابزار تحقیق پرسشنامه است که برای تعیین روایی محتوای آن از نقطه نظرات کارشناسان مختلف نیز استفاده شد و پایایی آن با بهره‌گیری از فرمول کرونباخ - آلفا ($0.83 >$) محاسبه گردید. نتایج نشان می‌دهد مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار سرمایه اجتماعی در توسعه مناطق روستایی شامل چهار مؤلفه (اقتصادی، مشارکتی، کنش متقابل و محیطی) است که مقدار واریانس و واریانس تجمعی تبیین شده توسط این چهار عامل ۶۱/۱۶ می‌باشد.

مفاهیم کلیدی: سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، توسعه روستایی، شهرستان مشگین شهر

^۱ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه محقق اردبیلی vheidari56@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

سرمایه‌ی اجتماعی مجموعه‌ای از منابع و ذخایر ارزشمندی است که به صورت بالقوه در روابط اجتماعی گروه‌های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد (حقیقتیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴۸). امروزه سرمایه‌ی اجتماعی را یکی از اجزای ثروت ملت‌ها و توسعه‌ی پایدار، یکی از ابزارهای ظرفیت‌سازی در اجتماعات، تدبیری برای پیشگیری و کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه‌های رفاه اجتماعی و ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی می‌دانند (توالایی و شریفیان‌ثانی، ۱۳۸۴). در این ارتباط می‌توان گفت در غیاب سرمایه‌ی اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه‌ی اجتماعی، پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می‌شوند. سرمایه‌ی اجتماعی بعنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می‌شود (اندیشمند، ۱۳۸۸: ۱۰).

سرمایه‌ی اجتماعی یک روستا بیان‌کننده‌ی بخشی از پتانسیل‌های انسانی آن روستا است و برای هر گونه برنامه‌ریزی به منظور توسعه لازم است که سرمایه‌ی اجتماعی آن نیز مورد بررسی قرار گیرد. همچنین در زمینه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی بر توسعه و پیشرفت روستاها جای هیچ شکی نیست اجتماع روستایی همچون هر اجتماع دیگر در قالب اعتماد و مشارکت بهتر و بیشتر پیشرفت می‌کند (حیدری ساربان، ۱۳۹۰).

اسمان^۱ در مطالعات خود به این نتیجه رسید که در روستاهای برخوردار از سرمایه‌ی اجتماعی شاخص تندرستی، تشکیل تعاونی‌ها به مراتب بالاتر از آن روستاهایی هستند که شاخص‌های تندرستی و تشکلهای غیر دولتی در سطح پایینی قرار دارد (اسمان، ۲۰۰۵: ۲۰).

ببگینتون^۲ در مطالعات خود دریافت که تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی بر ارتقاء مراقبت‌های بهداشتی، کاهش مرگ و میر، کاهش تعارضات دسته جمعی، ارتقاء آگاهی، کاهش توزیع نابرابر امکانات و دسترسی عادلانه روستاییان به فرصت‌های شغلی تأثیرگذار بوده است (ببگینتون، ۲۰۰۱: ۱۶۳). به زعم فاکس^۳ بدون اعتماد متقابل روستاییان به همدیگر دسترسی به توسعه‌ی روستایی اگر امکان‌پذیر نباشد ولی با چالش‌های اساسی مواجه می‌شود (فاکس، ۲۰۰۱: ۱۰۹۰-۱۰۸۹).

در نهایت این که، این مطالعه با هدف تبیین بررسی اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی در شهرستان مشگین‌شهر شکل گرفت و سعی شد با بکارگیری مدل تحلیل عاملی علاوه بر تقلیل شاخص‌ها به عوامل، میزان اثرات هر یک از عوامل در

¹ Esman

² Bebginton

³ Fox

شناسایی تبیین سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی را مشخص کرده و راهکارهای مناسب در این زمینه ارائه نمایند.

مبانی نظری پژوهش

متون توسعه نشان می‌دهد تپه شدن یک جامعه از سرمایه‌ی اجتماعی منجر به ناکارآمدی بسیاری از سیاست‌ها در حوزه‌های برنامه‌ریزی (شهری، روستایی و منطقه‌ای) می‌شود؛ چرا که سرمایه‌ی اقتصادی، طبیعی، فیزیکی، دانش فنی و حتی سرمایه‌ی انسانی در بستر وجود سرمایه‌ی اجتماعی بروز و ظهور می‌یابند و کارآمدی و تحقق، یا عدم کارایی و اثربخشی آنها بسته به میزان سرمایه‌ی اجتماعی هر جامعه است. به تعبیری سرمایه‌ی اجتماعی در هر جامعه، تابعی از موجودی فضیلت‌های اخلاقی آن جامعه است که به همه‌ی سطوح کلان (دولت و نهادهای حکومتی)، میانه (حکومت‌های محلی، سازمان‌ها و نهادهای مدنی)، خرد (رفتار فردی) ارتباط دارد (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۴۵).

سرمایه‌ی اجتماعی به طور عمده مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی است و شناسایی آن بعنوان نوعی سرمایه چه در سطح مدیریت کلان توسعه‌ی کشورها و چه در سطح مدیریت شهرها و روستاها و کمک به توسعه‌ی آنها می‌تواند شناخت جدی را از سیستم‌های اقتصادی - اجتماعی ایجاد و مسئولین و متولیان امور را در هدایت بهتر سیستم‌ها یاری نماید؛ همچنین سرمایه‌ی اجتماعی اهمیت اساسی شبکه‌های قوی، روابط مبتنی بر اعتماد و همکاری را در اجتماعات آشکار می‌سازد (قلیچ‌لی و مشبکی، ۱۳۸۵: ۱۳۲). تحقق توسعه‌ی کشورها مستلزم بهره‌گیری از استعداد و توان و حضور فعالانه‌ی مردم و مشارکت آنان در مراحل مختلف در فرآیند توسعه در جوامع محلی و ملی است که تحقق این مهم تا حدود خیلی زیادی منوط به تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی است (اعظمی و سروش‌مهر، ۱۳۸۹: ۱۸۰). در رسیدن به توسعه‌ی پایدار روستاها باید روستاها را در پله‌ی نخست مورد توجه قرار داد؛ زیرا اولاً؛ جامعه‌ی روستایی بخش اعظمی از بافت هر جامعه را در بردارند؛ ثانیاً؛ علیرغم وجود اعتماد و انسجام درون‌گروهی جامعه‌ی روستایی، اعتماد برون‌گروهی در بین آنان بسیار پایین است؛ و این امر مانع از تسریع روند توسعه در این جوامع خواهد شد. در کل تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی قادر است روند توسعه را تسریع بخشد و تا حدودی از آسیب‌های اجتماعی وارده به این قشر ضعیف جامعه بکاهد و گام مؤثری در جهت رسیدن به توسعه‌ی پایدار روستایی بردارد (احمدی فیروزجائی و همکاران، ۱۳۸۵)؛ و تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی کنش‌های ارتباطی روستاییان را بالا می‌برد تا حضور و ظهور داوطلبانه‌ی آنها و به ویژه اقشار فقیر در صحنه‌های اجتماعی و اقتصادی تسهیل گردد و در نهایت از طریق

فعال‌سازی مردم، زمینه‌ی توانمندی آنها مهیا شود و احساس تعلق‌شان به مکان زندگی افزایش یابد (پورطاهری، سجاسی و صادق‌لو، ۱۳۸۸). اخیراً مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی در تحلیل‌های اجتماعی - اقتصادی پیرامون توسعه‌ی جوامع روستایی مطرح شده و تأثیرات زیادی به بنیان‌های علمی و اجرایی توسعه‌ی نواحی روستایی گذاشته و بر منابع موجود در روستا تأکید دارد. این منابع شامل (روابط انسانی، شبکه‌ها، نهادها در ساختار اجتماعی) است در هر حال، روستاها در فرآیند دستیابی به توسعه‌ی همه‌جانبه به دسترسی شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی نیازمندند (حیدری ساربان، ۱۳۹۱). سرمایه‌ی اجتماعی نقش مهمی در کاهش فقر روستایی به دلایل زیر دارد که عبارتند از:

۱. نشر اطلاعات و نوآوری‌ها: وقتی سرمایه‌ی اجتماعی در یک جامعه‌ی روستایی بالا می‌رود کانال‌های ارتباطی بین شخصی بیشتر و قوی‌تر شده و باعث نشر نوآوری‌ها در بین کلیه‌ی اعضاء جامعه می‌گردد.

۲. نهادهای محلی که به خوبی سازماندهی شده باشند می‌توانند نظارت بهتری برای افراد گروه تضمین کنند همچنین با ارتباطات عمودی، پرسنل دولتی می‌توانند تعامل بیشتری با جوامع محلی از طریق ارتباط با گروه‌ها، داشته باشند.

۳. کاهش هزینه‌های داد و ستد: زمانی که ارتباطات بهتر و آسان‌تر صورت گیرد دست واسطه‌ها کوتاه گشته و میزان درآمد افراد افزایش می‌یابد.

۴. بهبود مدیریت منابع جمعی و مشارکت در مدیریت منابع عمومی و نیز کاهش تخریب محیط زیست، در زمانی که سرمایه‌ی اجتماعی افزایش می‌یابد.

۵. ایجاد شبکه‌های اجتماعی غیر رسمی: با افزایش سرمایه‌ی اجتماعی مشارکت و ارتباطات افراد بیشتر و اعتماد به یکدیگر بالا رفته، کمک به دیگران در روستا افزایش می‌یابد (حسین محمدی و حیاتی، ۱۳۸۹: ۷).

در کل؛ به باور برخی از صاحب‌نظران و اندیشمندان اثرات تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در نواحی روستایی عبارتند از: هم‌افزایی نیروها، تقویت پیوندهای اجتماعی و تقویت فرصت‌های کسب و کار (بالاند^۱، ۲۰۰۵: ۱۲-۱)؛ افزایش رفاه اجتماعی، بهبود وضعیت اقتصادی، جلوگیری از مهاجرت، تقویت اعتماد متقابل و خیرخواهی در بین روستاییان (فالک و کیل پاتریک^۲، ۱۹۹۹: ۳۵-۱۰)؛ تقویت انسجام و همبستگی درون‌گروهی، تسهیل فرآیند بازاریابی محصولات تولیدی، مسئولیت‌پذیری در قبال فضای کسب و کار و مشارکت در فعالیت‌های توسعه‌ای (مورای^۳، ۲۰۰۸: ۱۸-۳)؛ ارتقاء تبادل تجربه‌ی پنهان در بین زارعان و تقویت روابط شخصی، کمک به ارتقاء کارایی نهادهای دولتی در مناطق روستایی،

¹ Baland

² Falk&Kilpatrick

³ Murray

مدیریت پایدار منابع، تبادل اجتماعی بالا و تعامل همکارانه، جاری و ساری شدن عنصر صداقت در بین روستاییان (گروتارت و همکاران^۱، ۲۰۰۹: ۷۵-۹۱)؛ بالا رفتن میزان آموزش، دسترسی برابر به اعتبارات، ارتقاء یکپارچه‌سازی اراضی، تشکیل سازمان‌های غیر دولتی (نارایان و پریچت^۲، ۱۹۹۶: ۱۵۶-۱۳۱)؛ کاهش ستیز و تضادهای قومی، ارتقاء مشارکت داوطلبانه‌ی روستاییان در برنامه‌های توسعه‌ای روستایی، ارتقاء اشتراک اطلاعات و دانش در بین روستاییان، تمایل به کار گروهی و جمعی (پاراس^۳، ۲۰۱۰: ۱۶۰-۱۳۲)؛ تضمین منافع روستاییان در هنگام مشارکت و رضایت از کیفیت زندگی (وستلونس و همکاران^۴، ۲۰۰۶: ۶۵-۴۵)؛ کاهش نارضایتی، کاهش هزینه‌ی تولید، بروز خلاقیت، افزایش بهره‌وری نیروی کار و مشارکت در حوادث غیر مترقبه (بارت^۵، ۲۰۰۸: ۱۴-۱۲)؛ تمایل به عضویت در نهادهای مدنی، میزان رضایتمندی و انسجام اجتماعی (روسلان و همکاران^۶، ۲۰۱۰: ۲۷۰-۲۴۶)؛ کاهش فقر، میزان آگاهی، ارتباطات اجتماعی و میزان روابط افقی بر پایه‌ی همکاری و مسئولیت‌پذیری (رنبرگ^۷، ۲۰۰۹: ۲۵۴-۲۳۲). در نهایت می‌توان گفت نهادینه شدن ارزش‌ها و اهداف مشترک، تقویت روابط مبتنی بر صداقت و اعتماد متقابل، همکاری بعنوان یک ضرورت، تحقق کار تیمی، افزایش روحیه‌ی انتقادپذیری، کاهش تعارضات دسته‌جمعی، مشارکت فعال، بهبود شاخص‌های سلامت، ایجاد نیروی عظیم هم‌افزایی، ارتقاء میزان رفاه، کاهش فقر، تبادل اجتماعی بالا، اشتراک اطلاعات و دانش در بین روستاییان، احساس عضو یک خانواده مشترک بودن نتیجه و ... محصول نهایی سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی است.

پیشینه پژوهش

الف) تحقیقات داخلی

گفتنی است مطالعات متعددی در ایران و جهان در ارتباط با تبیین اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی صورت گرفته است که در زیر به پاره‌ای از این مطالعات از این مشاهدات می‌شود.

فتحی (۱۳۹۱)، در تحقیق خود پیرامون: تحلیلی بر نقش سرمایه‌ی اجتماعی بر توسعه‌ی روستایی؛ به این نتیجه رسید که بین تقویت سرمایه‌ی اجتماعی با افزایش سطح

^۱ Grootaert & et al

^۲ Narayan & Pritchett

^۳ Paras

^۴ Westluns et al

^۵ Barrett

^۶ Roslan & et al

^۷ Rehnberg

آگاهی و آموزش عمومی، بهبود بهداشت و سلامت، کاهش فقر و افزایش فرصت اقتصادی و سلامت محیط زیست رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

خدابخشی و قلی‌فر (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان: بررسی نقش سرمایه‌ی اجتماعی در تمایل کشاورزان به مشارکت در تعاونی‌های آبران؛ دریافتند که بین تمایل به مشارکت کشاورزان در تشکلهای آبران با سطوح مختلف سرمایه‌ی اجتماعی در سطح یک درصد تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

حیدری ساربان (۱۳۹۱)، در تحقیقی با عنوان: بررسی مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی و اثرات آن در شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی شهرستان پارس آباد؛ به این نتیجه رسید که جز مؤلفه‌ی تضاد اجتماعی متغیر انسجام اجتماعی، بین تمامی مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی با شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی شهرستان پارس‌آباد ارتباط معناداری وجود دارد.

میرکتولی و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیق خود با عنوان: بررسی و تحلیل نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی نواحی روستایی؛ به این نتیجه رسیدند که از بین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی؛ شاخص مشارکت در انتخابات، اعتماد به شورا و دهیار و دخالت در پروژه‌های عمرانی توسط مردم بیشترین نقش را در توسعه‌ی نواحی روستایی بازی می‌کنند.

شایان و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیقی با عنوان: تحلیلی بر وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی در روستاهای بخش جعفرآباد شهرستان قم؛ دریافتند که بین فاصله از مرکز بخش و جمعیت با سرمایه‌ی اجتماعی رابطه‌ی معنی‌داری در سطح ۰/۰۵ وجود داشته است.

میری و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیقی با عنوان: رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی با شاخص‌های توسعه‌ی روستایی؛ به ارتباط معنادار بین سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی روستایی دست یافته‌اند.

ب) تحقیقات خارجی

ایشام^۱ (۲۰۰۲)، در مطالعات خود به این نتیجه رسید بین تقویت سرمایه‌ی اجتماعی با مدیریت پایدار و رواج کشاورزی ارگانیک در مناطق روستایی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

^۱ Isham

سوبلز^۱ (۲۰۰۱)، در تحقیق خود افزایش مشارکت اجتماعی، ارتقای میزان آگاهی، تقویت تعامل اجتماعی و تعاون اجتماعی، تقویت خود اثربخشی و خود مدیریتی را از اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی ذکر کرده است.

احمد و افسر^۲ (۲۰۰۷)، تقویت همکاری و روحیه‌ی کار جمعی، استفاده‌ی مؤثر و کارا از منابع در دسترس، عدم مانع‌تراشی روستائیان برای پیشرفت یکدیگر و افزایش رضایت شغلی به طور مستمر را ناشی از تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی می‌داند. در نهایت پیامدهای سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی مناطق روستایی با توجه به مرور ادبیات و پیش‌نگاشته‌های موضوع و بر اساس اهداف پژوهش، در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱: پیامدهای سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی
(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

¹ Sobles

² Afsar

روش‌شناسی پژوهش

هدف کلی این تحقیق بررسی اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی می‌باشد. روش تحقیق به روش پیمایشی انجام شده و از نوع توصیفی - تحلیلی است. جهت جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسش‌نامه به روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر که جامعه‌ی آماری تحقیق را شامل می‌شودف مراجعه شد؛ که در این میان تعداد کل روستاییان شهرستان مشگین‌شهر ۹۰۳۵۹ نفر برآورد گردید. جامعه‌ی آماری مورد مطالعه در این پژوهش، شامل کل روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر می‌باشد ($N=90359$)، که از این میان تعداد ۱۹۷ نفر با استفاده از فرمول کوکران به عنوان نمونه‌ی آماری انتخاب شدند. از آنجایی که نوع روستا از لحاظ اوضاع طبیعی در منطقه در سه دسته‌ی کلی روستاهای جلگه‌ای، روستاهای کوهستانی، روستاهای جلگه‌ای - کوهستانی قرار گرفته بودند؛ بر این مبنای بررسی‌ها مشخص شد در سطح شهرستان مشگین‌شهر مجموعاً ۸۱ روستای جلگه‌ای، ۱۴۴ روستای کوهستانی و ۱۰۴ روستای جلگه‌ای - کوهستانی وجود دارد؛ بر اساس شاخص وضعیت ارتفاعی تعداد ۹ روستا از نوع کوهستانی (۴۵٪)، تعداد ۵ روستا از نوع جلگه‌ای (۲۵٪) و تعداد ۶ روستا از نوع جلگه‌ای - کوهستانی (۳۰٪) به شیوه‌ی نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. افزون بر این در تحقیق حاضر جهت تعیین روایی پرسشنامه‌ی تهیه شده، از نظرات تنی چند از همکاران صاحب‌نظر در حیطه‌ی موضوع مورد مطالعه استفاده شده است. همچنین برای تعیین پایایی کمی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ و نرم‌افزار SPSS استفاده شد که مقدار آلفای مذکور ۰/۸۳ محاسبه شد. همچنین در تحقیق حاضر جهت شناخت اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی مناطق روستایی (۲۷) شاخص بکار گرفته شده است و روش آماری به کار رفته در این پژوهش تحلیل عاملی است. تحلیل عاملی تحلیل آماری از روش‌های چند متغیره است که در آن متغیرهای مستقل و وابسته مطرح نیست؛ زیرا این روش، از شیوه‌های هم‌وابسته است که در آنها همه‌ی متغیرها نسبت به هم وابسته شمرده می‌شود و تلاش می‌شود متغیرهای بسیاری در چند عامل خلاصه شود. به سخن دیگر، تحلیل عاملی شمار فراوانی از متغیرها را بر حسب شمار کمی از ابعاد یا سازه‌ها بیان می‌کند که این سازه‌ها عامل یا فاکتور نامیده می‌شود. این روش برای شناسایی سازه‌ها یا عناصر سازنده‌ی یک پدیده به کار می‌رود؛ بنابراین، هدف اصلی شیوه‌ی تحلیل عاملی، کوتاه‌سازی و سودمند ساختن داده‌های بدست آمده از متغیرهای فراوان و تبدیل آنها به دسته‌ی کوچک‌تر از سازه‌های ترکیبی تازه (عامل‌ها) با کم‌ترین میزان از دست رفتن داده‌ها است؛ در نهایت در تحقیق حاضر فرضیه‌های زیر مورد آزمون قرار می‌گیرند.

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- بین تقویت سرمایه‌ی اجتماعی با ارتقاء شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی ارتباط معنادار وجود دارد.
- ۲- بین تقویت سرمایه‌ی اجتماعی با ارتقاء شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی در مناطق روستایی ارتباط معنادار وجود دارد.
- ۳- بین تقویت سرمایه‌ی اجتماعی با ارتقاء شاخص‌های محیطی در مناطق روستایی ارتباط معنادار وجود دارد.

یافته‌های پژوهش

توصیف و ویژگی‌های نمونه‌های مورد مطالعه پژوهش

مطابق جدول ۱، از مجموعه روستاهای مورد مطالعه؛ روستای آلنی با ۹/۱۳ درصد بیشترین حجم نمونه را در خود جای داده و کمترین آن به روستای کوچنق با ۳/۰۴ درصد اختصاص یافته است.

جدول ۱: توزیع جغرافیایی پاسخگویان بر حسب روستا

ردیف	نام روستا	تعداد اعضا	درصد	درصد تجمعی
۱	اونار	۹	۴/۵۶	۴/۵۶
۲	ناصرآباد	۷	۳/۵۵	۸/۱۱
۳	مویل	۱۴	۷/۱۰	۱۵/۲۱
۴	میرعلی‌لو	۸	۴/۰۶	۱۹/۲۷
۵	میراک	۱۳	٪۷	۲۶/۲۷
۶	لمبر	۹	۴/۵۶	۳۰/۸۳
۷	قورت تپه	۸	۴/۰۶	۳۴/۸۹
۸	کوچنق	۶	۳/۰۴	۳۷/۹۳
۹	دوه چی علیا	۱۳	۶/۵۹	۴۴/۵۲
۱۰	کنگرلو	۸	۴/۰۶	۴۸/۵۸
۱۱	قوشا	۱۱	۵/۵۸	۵۴/۱۶
۱۲	قره آغاج پشته	۱۰	۵/۰۷	۵۹/۲۳
۱۳	فخرآباد	۷	۳/۵۵	۶۲/۷۸
۱۴	صلوات	۱۴	۷/۱۰	۶۹/۸۸
۱۵	بارزیل	۸	۴/۰۶	۷۳/۹۴
۱۶	ارجق	۷	۳/۵۵	۷۷/۴۹
۱۷	آلنی	۱۸	۹/۱۳	۸۶/۶۲
۱۸	علی‌آباد	۷	۳/۵۵	۹۰/۱۷
۱۹	رضی	۸	۴/۰۶	۹۴/۲۳
۲۰	قره‌گل	۱۲	۶/۰۹	٪۱۰۰
جمع	۲۰	۱۹۷	٪۱۰۰	

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که نمونه‌ی آماری مورد مطالعه، در محدوده‌ی سنی ۱۶ الی ۷۳ سال قرار دارند. همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد بیشترین تعداد نمونه در گروه سنی ۲۱ الی ۳۰ قرار سال قرار دارند. بررسی وضعیت تأهل نیز نشان داد ۷۳/۱ درصد (۱۴۴ نفر) متأهل و ۲۶/۹ درصد (۵۳ نفر) در تحقیق حاضر مجرد هستند. بررسی تعداد اعضای خانوار نیز مشخص کرد محدوده‌ی سنی ۴ الی ۶ با ۵۵/۸ درصد در بالاترین رده و محدوده‌ی سنی بالای ۱۰ با ۲ درصد در پایین‌ترین رده قرار دارند.

جدول ۲: مشخصات فردی نمونه‌ی مورد مطالعه

گروه سنی	فراوانی	درصد
۲۰ سال و کمتر	۳۳	۱۶/۸
۲۱-۳۰	۱۰۴	۵۲/۸
۳۱-۴۰	۳۵	۱۷/۸
۴۱ سال و بالاتر	۲۵	۱۲/۷
وضعیت تأهل		
مجرد	۵۳	۲۶/۹
متأهل	۱۴۴	۷۳/۱
جمع	۱۹۷	٪۱۰۰
تعداد اعضای خانوار		
۰-۳	۵۲	۲۶/۴
۴-۶	۱۱۰	۵۵/۸
۷-۹	۳۱	۱۵/۷
بالای ۱۰	۴	٪۲

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد که از میان ۱۹۷ نفر نمونه‌ی آماری مورد مطالعه، ۶۳ نفر بی‌سوادند (۳۲ درصد)، ۱۵/۲ درصد با آموزش نهضت سوادآموزی، توانایی خواندن و نوشتن دارند. ۴۸ نفر (۲۴/۴) درصد در مقطع ابتدایی تحصیل کرده‌اند و ۲۴ نفر (۱۲/۲) درصد در مقطع راهنمایی و ۲۲ نفر (۱۱/۲) درصد در مقطع متوسطه تحصیل کرده‌اند. ۱۰ نفر (۵/۱) درصد نیز مدرک دیپلم دارند. با توجه به این اطلاعات، می‌توان گفت ۷۱/۶ درصد از نمونه‌ی آماری مورد مطالعه، تحصیلات قابل توجهی ندارند؛ بیسواد و کم‌سواد هستند.

جدول ۳: میزان تحصیلات نمونه‌ی فردی مورد مطالعه

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بیسواد	۶۳	٪۳۲	٪۳۲
خواندن و نوشتن ابتدایی	۳۰	۱۵/۲	۴۷/۲
راهنمایی	۴۸	۲۴/۴	۷۱/۶
متوسطه	۲۴	۱۲/۲	۸۳/۸
دیپلم و بالاتر	۱۰	۵/۱	۹۴/۹
جمع کل	۱۹۷	٪۱۰۰	٪۱۰۰

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

اطلاعات مندرج در جدول ۴ نشان می‌دهد که از تعداد پاسخگویان بر حسب نوع شغل ۴۳/۵ درصد کشاورز، ۲۳/۵ درصد دامپرور، ۳۳٪ درصد سایر موارد (ترکیبی و ...) بوده‌اند.

جدول ۴: توزیع پاسخگویان بر حسب شغل اصلی

شغل	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کشاورزی	۸۷	۴۳/۵	۴۳/۵
دامپروری	۴۷	۲۳/۵	٪۶۷
سایر (ترکیبی و ...)	۶۳	۳۲/۹	٪۱۰۰
کل	۱۹۷	۰/۱۰۰	۰/۱۰۰

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

اثرات سرمایه اجتماعی در توسعه مناطق روستایی از دیدگاه روستاییان

جهت تعیین اثرات سرمایه‌ی اجتماعی، میانگین رتبه‌ای نظر روستاییان در مناطق روستایی محاسبه و اولویت‌بندی شدند. همان‌طور که در جدول ۵ نشان داده شده است، عضویت در تشکل‌های مدنی، اعتماد متقابل، کاهش تعارضات دسته‌جمعی، مشارکت در حوادث غیر مترقبه و روابط افقی نیرومند بر پایه‌ی همکاری در اولویت‌های اول تا پنجم متغیرهای تأثیرگذار سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی قرار دارند.

جدول ۵: متغیرهای تأثیرگذار سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی

اولویت	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	بار عاملی
۱	عضویت در تشکل‌های مدنی	۳/۵۰	۱/۳۱	۰/۷۵
۲	اعتماد متقابل	۳/۴۸	۱/۳۲	۰/۵۳
۳	کاهش تعارضات دسته‌جمعی	۳/۴۱	۱/۴۸	۰/۸۰
۴	مشارکت در حوادث غیر مترقبه	۳/۳۷	۱/۴۳	۰/۲۸
۵	روابط افقی نیرومند بر پایه‌ی همکاری	۳/۳۲	۱/۴۴	۰/۵۴
۶	انسجام و همبستگی درون‌گروهی	۳/۳۰	۱/۲۱	۰/۵۹
۷	افزایش درآمد	۳/۲۶	۱/۳۶	۰/۳۸
۸	مدیریت پایدار منابع	۳/۲۵	۱/۳۳	۰/۵۶
۹	یکپارچه‌سازی اراضی زراعی	۳/۲۲	۱/۴۱	۰/۶۳
۱۰	کاهش بیکاری	۳/۲۱	۱/۳۳	۰/۵۹
۱۱	مشارکت فعال در برنامه‌های توسعه‌ای روستا	۳/۲۱	۱/۴۰	۰/۶۳
۱۲	ارتقاء انگیزش	۳/۱۸	۱/۱۵	۰/۶۸
۱۳	جلوگیری از تخریب محیط زیست	۳/۱۵	۱/۳۴	۰/۶۷
۱۴	افزایش ارتباطات اجتماعی	۳/۱۴	۱/۳۵	۰/۶۲
۱۵	مسئولیت‌پذیری	۳/۰۸	۱/۱۱	۰/۶۲
۱۶	ارتقاء تبادل تجربه‌ی پنهان بین زارعان	۳/۰۸	۱/۳۵	۰/۵۵
۱۷	افزایش میزان رفاه	۲/۹۸	۱/۳۷	۰/۵۱
۱۸	افزایش شاخص سلامت	۲/۹۶	۱/۳۸	۰/۸۰
۱۹	افزایش میزان دانش و مهارت	۲/۹۳	۱/۳۰	۰/۸۵
۲۰	بالا رفتن خودخواهی و دیگرخواهی	۲/۹۱	۱/۴۴	۰/۶۲
۲۱	تبادل و اشتراک اطلاعات و دانش	۲/۸۸	۱/۲۹	۰/۵۹
۲۲	کاهش نارضایتی	۲/۸۰	۱/۳۹	۰/۶۶
۲۳	فرآیند تسهیل بازاریابی	۲/۷۰	۱/۳۵	۰/۷۰
۲۴	کاهش آسیب‌پذیری‌های ناشی از بلایای طبیعی	۲/۶۶	۱/۳۵	۰/۶۲
۲۵	دسترسی برابر به اعتبارات	۲/۵۷	۱/۵۲	۰/۵۴
۲۶	افزایش بهره‌وری نیروی کار	۲/۵۳	۱/۲۱	۰/۴۷
۲۷	رواج کشاورزی ارگانیک	۲/۲۹	۱/۲۸	۰/۷۷

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

همچنین برای تعیین مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی مناطق روستایی از دیدگاه روستاییان، از تحلیل عاملی استفاده شد. محاسبات انجام شده در جدول ۶ نشان می‌دهد که جهت تعیین انسجام درونی داده‌ها برای بهره‌گیری از تکنیک

تحلیل عاملی از آزمون KMO^1 و بارتلت^۲ استفاده گردید و در این بخش مقدار KMO برابر ۰/۷۹ و نیز آماره‌ی بارتلت برای تعیین اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی نیز برابر با ۴/۶۲۹ به دست آمد که در سطح ۰/۰۰۰ معنی‌دار می‌باشد؛ بنابراین این داده‌های موجود برای تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شدند.

جدول ۶: مقدار KMO و آزمون بارتلت

Sig	Bartlet Test	KMO	تحلیل عاملی
۰/۰۰۰	۴/۶۲۹	۰/۷۹	اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

افزون بر این همان‌طور که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود در این تحقیق، با توجه به ملاک کیسر^۳، ۴ عامل دارای مقدار ویژه‌ی بالاتر از یک برای متغیرهای تأثیرگذار سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی استخراج شد. پس از چرخش عاملی به روش واریماکس^۴، متغیرهای تأثیرگذار سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی در ۴ عامل طبقه‌بندی شدند. در مجموع این ۴ عامل (۶۱/۱۶) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

جدول ۷: عوامل استخراج شده با مقادیر ویژه و درصد واریانس قبل از چرخش

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۱۰/۰۷	۳۵/۹۶	۳۵/۹۶
عامل دوم	۳	۱۰/۷۲	۴۶/۶۹
عامل سوم	۲/۳۷	۸/۴۶	۵۵/۱۵
عامل چهارم	۱/۶۸	۶/۰۰۹	۶۱/۱۶

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

چرخش عامل‌ها و نام‌گذاری آنها (تحلیل عاملی عوامل اثرات سرمایه اجتماعی در توسعه مناطق روستایی)

همان‌طور که گفته شد در این پژوهش برای تسهیل در تفسیر عامل‌ها و ساده کردن ساختار آنها از چرخش عاملی از نوع واریماکس، استفاده شده است. جدول ۸ چهار عامل استخراج شده همراه با مقادیر ویژه و درصد واریانس را بعد از چرخش نشان می‌دهد.

¹ Kaiser-Meyser-Oklin

² Bartlet Test

³ Kaiser

⁴ Varimax

همان‌طور که ملاحظه می‌شود عامل اول بیشترین سهم (۱۷/۲۴ درصد) و عامل چهارم کمترین سهم (۱۱/۵۱) را در تبیین واریانس کل متغیرها دارا می‌باشد.

جدول ۸: عوامل استخراج شده با مقادیر ویژه و درصد واریانس بعد از چرخش

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۴/۸۲	۱۷/۲۴	۱۷/۲۴
عامل دوم	۴/۷۱	۱۶/۸۲	۳۴/۰۷
عامل سوم	۴/۳۶	۱۵/۵۸	۴۹/۶۵
عامل چهارم	۳/۲۲	۱۱/۵۱	۶۱/۱۶

(مأخذ: یافته‌های تحقیق)

همچنین برای تعیین سطح معنی‌داری و بیان نقش هر متغیر در عامل مربوط، در پژوهش حاضر متغیرهایی که بار عاملی بیش از ۰/۴ داشتند مدنظر قرار گرفتند. نتایج حاصل نشان می‌دهد که تمام متغیرهای وارد شده، دارای بار عاملی بیشتر از ۰/۴ بوده‌اند. در نهایت بر اساس نتایج جدول ۸، متغیرهایی که در هر یک از چهار عامل مذکور قرار می‌گیرند، عبارتند از:

عامل اول: متغیر عضویت در تشکل‌های مدنی، کاهش تعارضات دسته‌جمعی، مشارکت در حوادث غیرمترقبه، دسترسی برابر به اعتبارات، افزایش شاخص سلامت و مشارکت فعال در برنامه‌های توسعه‌ای روستا در این عامل قرار دارند. بار عاملی این متغیرها نشان می‌دهد که تمامی آنها با این عامل همبستگی مثبت و بالایی دارند که با توجه به متغیرهایی که در این عامل قرار گرفته‌اند، عنوان «بهبود شاخص‌های سلامت و توانمندی‌های مشارکتی» برای این عامل برگزیده شد. این عامل با توجه به مقدار ویژه آن (۴/۸۲) که از تمامی عامل‌های دیگر بیشتر است، بیش از ۱۷/۲۴ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند.

عامل دوم: متغیرهای قرار گرفته در این عامل شامل: اعتماد متقابل، انسجام درون‌گروهی، کاهش نارضایتی، تبادل و اشتراک اطلاعات و دانش، ارتقاء تبادل تجربه‌ی پنهان بین زارعان، ارتقاء انگیزش و مسئولیت‌پذیری می‌باشند؛ همان‌طور که ملاحظه می‌گردد بار عاملی این متغیرها بین ۰/۵۳ تا ۰/۷۰ متغیر است و تمامی متغیرها با عامل دوم همبستگی مثبت دارند. با توجه به ماهیت متغیرهای تشکیل‌دهنده، نام «تقویت اعتماد و تعامل اجتماعی» برای این عامل انتخاب گردید؛ که با مقدار ویژه (۴/۷۱)، در مجموع (۱۶/۸۲) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

عامل سوم: متغیرهای تسهیل فرآیند بازاریابی محصولات تولیدی، یکپارچه‌سازی اراضی زراعی، کاهش بیکاری، افزایش بهره‌وری نیروی کار، افزایش ارتباطات اجتماعی، افزایش درآمد و افزایش میزان رفاه در این عامل جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل سوم تحت عنوان عامل «بهبود توانمندی‌های اقتصادی» نامیده می‌شود. که این عامل با مقدار ویژه (۴/۳۶)، در مجموع (۱۵/۵۸) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

عامل چهارم: متغیرهای که در این عامل قرار می‌گیرند، شامل: جلوگیری از تخریب محیط زیست، کاهش آسیب‌پذیری‌های ناشی از بلایای طبیعی، بالا رفتن خودخواهی و دیگرخواهی، افزایش میزان دانش و مهارت، رواج کشاورزی ارگانیک، مدیریت پایدار منابع و روابط افقی نیرومند بر پایه‌ی همکاری می‌باشد که بر اساس آنها، عنوان عامل «مدیریت بهینه‌ی منابع طبیعی» برای این عامل برگزیده شده است؛ که این عامل با مقدار ویژه (۳/۲۲)، در مجموع (۱۱/۵۱) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

در نهایت با توجه به نتایج فوق، عوامل موجود بر اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی در شکل ۲ نشان داده شده است که بر اساس آن اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی با بهبود شاخص‌های سلامت و توانمندی‌های مشارکتی، تقویت اعتماد و تعامل اجتماعی و بهبود توانمندی‌های اقتصادی، تقویت اعتماد و تعامل اجتماعی و بهبود توانمندی‌های طبیعی ارتباط دارد.

شکل ۲: مدل نهایی پژوهش؛ اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی و درصد تبیین هر یک از آنها (مآخذ: یافته‌های تحقیق)

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج نشان داد تسهیل فرآیند بازاریابی، یکپارچه‌سازی اراضی زراعی، کاهش بیکاری، افزایش بهره‌وری نیروی کار، افزایش میزان رفاه، افزایش درآمد، اعتماد متقابل، انسجام درون‌گروهی، کاهش نارضایتی، مسئولیت‌پذیری، ارتقاء انگیزش، تبادل و اشتراک اطلاعات و دانش، عضویت در تشکل‌های مردمی، کاهش نارضایتی دسته‌جمعی، مشارکت در حوادث غیر مترقبه، دسترسی برابر به اعتبارات، مشارکت فعال، بالا رفتن شاخص سلامت، مدیریت پایدار منابع، رواج کشاورزی ارگانیک، افزایش میزان دانش و مهارت، افزایش ارتباطات اجتماعی، روابط افقی نیرومند بر پایه‌ی همکاری، بالا رفتن خودخواهی و دیگرخواهی، کاهش آسیب‌پذیری‌های ناشی از بلایای طبیعی، جلوگیری از تخریب محیط زیست از اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی می‌باشد.

شایان ذکر است این مقاله اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی را مورد بحث و بررسی قرار داده است و همان‌طور که نتایج توصیفی تحقیق نشان داد بیشترین تعداد نمونه در گروه سنی ۲۱ تا ۳۰ سال بوده است. در مورد وضعیت تأهل ۷۳/۱ درصد متأهل و ۲۶/۹ درصد مجرد بوده‌اند. در مورد وضعیت سواد بیشتر پاسخگویان بیسواد بودند. همچنین بیشترین تعداد اعضای خانوار در نمونه‌ی مورد مطالعه بین ۶-۴ نفر بوده‌اند. در این تحقیق جهت شناخت اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی ۲۷ شاخص بکار گرفته شد و داده‌ها با استفاده از مدل تحلیل عاملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و با توجه به ملاک کیسر، ۴ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک جهت شناخت اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی استخراج شد. پس از چرخش عاملی به روش وریماکس، متغیرهای مربوط به شناخت اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی در ۴ عامل طبقه‌بندی شدند. عامل اول با عنوان «بهبود شاخص‌های سلامت و توانمندی‌های مشارکتی» با مقدار ویژه (۴/۸۲) بیش از ۱۷/۴۲ درصد از کل واریانس را تبیین کرد. عامل دوم با عنوان «تقویت اعتماد و تعامل اجتماعی» با مقدار ویژه (۴/۷۱) در مجموع (۱۶/۸۲) درصد از واریانس کل را تبیین کرد. عامل سوم با عنوان «بهبود توانمندی‌های اقتصادی» با مقدار ویژه (۴/۳۶) در مجموع (۱۵/۵۸) درصد از کل واریانس را تبیین کرد. عامل چهارم با عنوان «مدیریت بهینه‌ی منابع طبیعی» با مقدار ویژه (۳/۲۲) در مجموع (۱۱/۵۱) درصد از کل واریانس را تبیین کرد؛ که در این میان عامل «بهبود شاخص‌های سلامت و توانمندی‌های مشارکتی» در بالاترین رده و عامل «مدیریت بهینه‌ی منابع طبیعی» در پایین‌ترین رده قرار گرفتند و مقدار واریانس و واریانس تجمعی تبیین شده توسط این چهار عامل ۶۱/۱۶ برآورد گردید.

در نهایت، با توجه به نتایج تحقیق حاضر و اهمیت اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- با استناد به نتیجه‌ی تحقیق و با مقایسه‌ی تحلیل عاملی انجام شده جهت شناسایی متغیرهای تأثیرگذار سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی مناطق روستایی از دیدگاه روستاییان می‌توان گفت عوامل محیطی، مشارکتی، اقتصادی و کنش متقابل عمده‌ترین عوامل مؤثر در توسعه‌ی مناطق روستایی است و دولت در راستای اقدامات مداخله‌گرانه‌ی خود برای بهبود و تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی باید این چهار محور را در دستور کار خود قرار دهند برای هر کدام راهکاری مناسب بیانید و پیاده سازد.

- با اقدامات مداخله‌ای دولت باید فرهنگ مشارکت از طریق رسانه‌های جمعی به روستاییان آموزش داده شود تا برای پذیرش مشارکت از آمادگی کافی برخوردار باشند. در نهایت به تقویت سرمایه‌ی اجتماعی و متقابلاً به ارتقاء مشارکت مساعدت شود.

چون که اگر روستاییان در تصمیم‌گیری‌ها مشارکت نکنند بالطبع طراحی و اجرای پروژه‌ها توسط مسئولین دولتی صورت خواهد گرفت و اثرات این اقدامات موجبات بهبود وضعیت اقتصادی روستا را فراهم نخواهد ساخت. جهت رفع این مشکل بایستی روستاییان در فرآیند سهیم شدن در اطلاعات، مشورت و تصمیم‌گیری مشترک مداخله کنند. در واقع نوع مشارکت ایزاری نباشد. به عبارتی مشارکت طوری باشد که رضایت روستاییان را جلب کند و در عمل وضعیت روستاییان را بهبود بدهد؛ بنابراین ضروری است که امکان مشارکت بیشتر روستاییان در جلسات تصمیم‌گیری، ارائه‌ی پیشنهادات و مشورت با آنها فراهم شود و مسئولین نهادهای روستایی راهکارهای جلب مشارکت واقعی روستاییان را بکار گیرند. هم با عنایت به بعد اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، روانشناختی و محیطی، تقویت سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی می‌تواند موجبات افزایش درآمد، افزایش بهره‌وری، یکپارچه‌سازی اراضی زراعی، اعتماد متقابل، مسئولیت‌پذیری، تسهیم دانش و اطلاعات، مدیریت پایدار منابع، مشارکت فعال در تصمیم‌گیری و ... را فراهم سازد.

همان‌طور که پیشتر گفته شد این مقاله اثرات سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی مناطق روستایی را مورد مطالعه قرار داده است؛ همچنین از دستاوردهای پژوهش می‌توان به چند تا پیشنهاد و رهنمود در نیل به تقویت و بهبود هر چه بیشتر سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق روستایی اشاره کرد.

در زمینه‌ی ارتقاء توانمندی‌های اقتصادی بایستی استفاده‌ی کارآمد از گروه‌های اجتماعی، مجامع کارشناسی، انجمن‌های تخصصی در برنامه‌های توسعه‌ی مناطق روستایی ... در اولویت قرار گیرد؛ همچنین اولویت برنامه‌های توسعه‌ی مناطق روستایی، به کیفیت رفاه اقتصادی و فراگیری آن با هدف توزیع عادلانه‌ی درآمد، رفع محرومیت از مناطق

روستایی، امکان رشد شخصیتی - اخلاق و مشارکت اجتماعی روستاییان، تقویت شبکه‌ها و انجمن‌های محلی، سهولت دسترسی روستاییان به اعتبارات، اهتمام به تنوع‌بخشی اقتصاد روستا، طراحی سازگار مشارکت واقعی روستاییان در تمامی فرایندهای توسعه‌ی روستا در دستور کار قرار گیرد.

در زمینه‌ی ارتقاء بهبود شاخص‌های سلامت و توانمندی‌های مشارکتی بایستی تقویت نهادهای مدنی و مردمی، تقویت اعتمادزایی، توانمندسازی، تولید هنجارهای مولد اعتماد در مناطق روستایی، تقویت فرهنگ شغلی، هنجارهای رفتاری، انجمن‌های مدنی داوطلبانه، حداکثرسازی درونی گرداندن هنجارها، تقویت انسجام اجتماعی و تقویت همبستگی روستاییان بوسیله‌ی رسانه‌های جمعی، تقویت هنجارهای تعاونی، ارتباطات میان فردی و ارتباطات اجتماعی، بهبود کیفیت تعاملات اجتماعی در مناطق روستایی در دستور کار قرار گیرد.

در زمینه‌ی مدیریت بهینه‌ی منابع طبیعی بایستی افزایش آگاهی مردم، ارتقاء تحصیلات روستاییان، اشاعه‌ی ارزش‌های اسلامی در بین روستاییان مبنی بر صیانت از محیط زیست، بهبود کیفیت زندگی اقشار فقیر، ترویج کشاورزی ارگانیک، دگرگونی در ساختارهای فنی، نهادی، شخصیتی و ارزشی، تقویت شبکه‌های غیر دولتی و گروه‌های متمرکز بر حفظ منابع طبیعی روستا و ارتقاء آگاهی‌های زیست‌محیطی از طریق برنامه‌ی رادیویی، تلویزیون، کتاب‌های زیست‌محیطی و ... در دستور کار قرار گیرد.

فهرست منابع:

- اعظمی، موسی و سروش‌مهر، هما (۱۳۸۹). "تأثیر متغیرهای فردی و اقتصادی زنان روستایی بر مشارکت آنان در تعاونی تولید (مطالعه‌ی موردی: تعاونی توپ‌سازی شهرستان پاوه و اورامانات)"، فصلنامه‌ی پژوهش‌های روستایی، شماره‌ی ۴.
- پورطاهری، مهدی؛ سجاسی، حمدالله و صادقلو، طاهره (۱۳۸۸). "سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی، با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده‌آل فازی (مطالعه‌ی موردی: دهستان حومه‌ی بخش مرکزی شهرستان خدابنده)"، فصلنامه‌ی پژوهش‌های روستایی، شماره‌ی ۱۱.
- حاجی‌پور، خلیل (۱۳۸۵). "برنامه‌ریزی محله‌ی مبنا: رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار"، نشریه‌ی هنرهای زیبا، سال ۱۵، شماره‌ی ۲۶.
- حسین محمدی، مریم و حیاتی، داریوش (۱۳۸۹). سرمایه‌ی اجتماعی حلقه‌ی مفقوده‌ی توسعه‌ی روستایی، سومین کنگره‌ی علوم ترویج و آموزش کشاورزی.
- حقیقتیان، منصور؛ ربانی؛ رسول، کاظمی، سهیلا (۱۳۸۷). "تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر فعالیت شغلی دبیران مقطع متوسطه‌ی شهرستان اصفهان"، مجله‌ی دانش و پژوهش در علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، شماره‌ی هفدهم و هیجدهم.
- حیدری‌ساربان، وکیل (۱۳۹۰). تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان در مناطق روستایی، مجموعه مقالات یازدهمین کنگره‌ی جغرافیدانان ایران، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- خدابخشی، آزاده و قلی‌فر، احسان (۱۳۹۱). "بررسی نقش سرمایه‌ی اجتماعی در تمایل کشاورزان به مشارکت در تشکل‌های آب‌بران (مطالعه‌ی موردی: شهرستان زنجان)"، پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره‌ی دوم.
- سروش، فتحی (۱۳۹۱). "تحلیلی بر نقش سرمایه بر توسعه‌ی روستایی"، فصلنامه‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۲، شماره‌ی ۲.
- شایان، حمید؛ عنابستانی، حمید؛ زارعی، ابوالفضل و حسینی، سیده فاطمه (۱۳۹۰). "تحلیل وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی در روستاهای بخش جعفرآباد شهرستان قم"، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه‌ی روستایی.
- طالب، مهدی و نجفی‌اصل، زهره (۱۳۸۹). "آموزه‌هایی از مشارکت روستایی در ایران"، فصلنامه‌ی پژوهش‌های روستایی، شماره‌ی ۸.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). پایان نظم (پایان سرمایه‌ی اجتماعی و حفظ آن) ترجمه‌ی غلامعباس توسلی، جامعه‌ی ایرانیان، تهران.

قلیچلی، بهروز؛ مشبکی، اصغر (۱۳۸۵). "نقش سرمایه‌ی اجتماعی در ایجاد سرمایه‌ی فکری سازمان (مطالعه‌ی موردی: دو شرکت خودروساز ایرانی)"، فصلنامه‌ی دانش مدیریت، شماره‌ی ۷۵.

میرکتولی، جعفر؛ مدانلو جویباری، مسعود و مهاجر، سمیه (۱۳۹۰). بررسی و تحلیل نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی نواحی روستایی (مورد مطالعه: روستای آسیاب‌سر شهرستان ساری)، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی..

میری، غلامرضا؛ اسمعیل‌زایی، ناهید و شهنازی، یونس (۱۳۹۰). رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی با شاخص‌های توسعه‌ی روستایی (مورد مطالعه: بخش ایرندگان شهرستان خاش)، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه‌ی روستایی.

Ahmad, A., Afsar, R. (2007). "Dynamics of rural poverty in Bangladesh, the role of social capital, NGOs and collective action", BIDS/IRRI, Dhaka, 1(3)pp: 45-86.

Baland, J. (2005). "Halting degradation of natural resources", Id their role for rural communities? New York, US, Oxford, pp.1-12.

Barrett, C. (2008). "Dynamic poverty traps and rural livelihoods, in rural livelihoods and poverty reduction poverty policies", London, Routledge, pp.12-38.

Bebbington, A. (2001). "Social capital and rural intensification: local organizations and lands of sustainability in the rural Andes", Geographical Journal July 2001, Vol. 163, pp. 190-265.

Esman, M. (2005). "Local organization for rural development: Analysis of Asian Experience", New York, Rural development Committee: Cornell University, pp 20-64.

Falk, I, Kilpatrick, S. (1999). "What is social capital? A study of interaction in a rural community: University of Tasmania", Launceston, pp. 10-35.

Grootaert.C.et al. (2009). "Measuring social capital: an integrated questionnaire world bank working paper, Vol. 18, pp. 75-91.

Isham, J. (2008). "The effect of social capital on technology adoption", evidence from rural Tanzania, New York City, pp.30-68.

Murray, C. (2008). "Social capital and cooperation in central and Eastern Europe- A Framework for reassert on governance", *Journal of Rural Cooperation*, Vol.6, pp.3-14.

Murray, S. (2008). "Social capital and leadership: rural cooperation in central and eastern Europe", *society and economy*, Vol.28, pp. 218-225.

Narayan, D., Pritchett, L. (1996). "Cents and sociability: Household income and social capital and rural Tanzania", Washington D.C.: The World Bank, pp. 131-156.

O'Brien, D, J. (2000). Social capital and community development in rural Russia, available at: www.poverty.worldbank.org (April 2000).

Paras, F. (2010). "Unweaving the social fabric", the impact of education on social capital, Vol. 20, pp 132-160.

Rehnberg, C. (2009). "How are individual- level social capital and poverty associated with health equity? A study from Chinese cities", *International Journal from equity in Health*, Vol. 8, pp. 232-254.

Roslan, A. & et. al. (2010). "Does social capital reduce poverty? A case study of rural households in Terengganu", Malaysia, *European Journal of Social Sciences*, Vol. 14, pp. 246-270.

Satu, K. (2004). "Does social capital matter in rural water delivery? A review of the literature", *Social Capital Initiative Working Paper No.9*, Washington D.C. the World Bank, pp 58-95.

Sobels, J., Curtis, A., Lockies, S. (2001). "The role of land care group networks in rural Australia: exploring the contribution of social capital", *Journals of rural studies*, Vol. 20, PP. 231-292.

Isham, J. (2002). "The Effect of Social Capital on Fertiliser Adoption: Evidence from Rural Tanzania", *Journal of African Economies* 11(1): 39-60.

Westluns, H., Forsberg, A., Hockertin, C. (2006). "Social capital and local development in Swedish rural districts, paper prepared for the 24nd Congress of the European regional Science Association Dortmund", Swedish Institute for Growth policy studies, pp 45-65.

Archive of SID